

KÁSZONOK BEMUTATÁSA

„... Csík-Kozmásan alul az út elágazik. Mi azt az utat követjük, mely délkelet felé egy szűk völgybe, onnan a Nyerges-tetőre vezet. A Nyergesen visz keresztül az az út is, mely Csík-Szereda és Kézdi-Vásárhely között századok óta közvetíti a közlekedést. A Nyerges hegyhát, mely teljesen uralja a Kászon felől odavezető szűk völgyet ...

A Nyergesről leszállva ismét egy szűk, alább kitáguló völgy fogad bennünket. Itt terül el Kászon-Újfalu, Kászon földjének első községe, ettől keletre törtet le a Kászon vize, mely itt egy havasokkal szegélyezett, havasias jellegű, dombos völgykatlant alkot. Ebben húzódnak meg Kászon-Feltíz, Kászon-Altíz, Kászon-Impér és Kászon-Jakabfalva. A három első község össze van épülve teljesen, Kászon-Jakabfalva pusztán csak pár száz lépésnyire fekszik Kászon-Impértől.”

(dr. HANKÓ VILMOS: Székelyföld, „Kászon földje”, 1896)

„K.-Ujfalutól keletre törtet le a Kászon vize, melynek havasias küllemű völgyét félkörben hajló havasok festői láncolata kereteli. E havassor magasabb csúcsai Káposztáshavas, Jáhoros, Impérhavas, Piripotartómánya, alább a havasoknak azon roppant zöme, mely a kistölgyesi és az ojtózi szoros közé ékeli magát a Nemere és Nagy Sándor csúcsokkal. E havastáj egyike honunk legszebb, legtermészetaldottabb vidékeinek, az ember alig érinté annak széleit, bennebb eső ős erdeiben még a szarvasok, őzök és medvék zavartalan tanyája van, szikláiban nemes érczetek, kőszent olvasztott a teremtő, s roppant kincseit még nem ismeri, nem érinté az ember keze, legfőlebb a terhelő adórendszer hatott be e használatlanul heverő rengetegegbe, s egy-egy vadász zavarja fel az ünnepélyes csendet. Mi e havastájnak szintén csak szépségi kincseit pillantók meg, s azokat felemlítjük az itt utazók tájékozására.”

(ORBÁN BALÁZS: Székelyföld Leírása, „Kászonszék”, 1868)

„A kászoni medence az alcsíki medencétől K-re, a Csíki-havasok és Ojtoz hegyei (Nemere-hegység) közé ékelődve, a Kászon folyó völgyében helyezkedik el.

Ez a félreeső és zárt tájegység Csíkból, országúton, a Nyergestetőn keresztül, Kozmás község felől közelíthető meg, míg délen nyitott, és a Kászon vize mentén közvetlen összeköttetésben áll a Feketeügy völgyével, valamint Kézdivásárhely környékével.

A medencének vasútja nincs. Csík felé a legközelebbi vasútállomás Újtusnádon van, 25 km távolságra a vidéktől.

Az itt feltörő ásványvizek és szénsavas-kénes gázömlések kivétel nélkül a medence keleti peremén, az ojtózi hegyek lábainál bukkannak elő.

A kászoni medence 700 m tengerszint fölötti átlagmagasságával meghaladja a szomszédos alcsíki medence 640 m-es magasságát. Alakját tekintve É-D irányban nyújtott.

A kászoni medencét északnyugaton az 1165 m magas PAPHEGYE, nyugaton a KECSKÉS tető, délkeleten az 1050 m magas Nyír határolja. A hegykeretet keleten az 1291 m magas RÉPATI tető,

valamint az 1198 m-es FÜGETETŐ zárja.

Északkelet és kelet felé a domborzat magassága fokozatosan növekszik, és a hegyvonulat szinte észrevétlenül egyesül az ojtózi csoport legkiemelkedőbb részeivel. Nincs ember, ki ne ismerné ezen a tájon az ojtózi hegyvonulat büszkeségeit: az 1653 m magas, háromcsúcsú Nemerét, vagy 1639 m-es testvérét, a Nagy Sándort.

Ők öröködnék Kászon fölött régmúlt idők kezdete óta, fogadták a legendában Gázon-harkász népét, az első betelepülőket (Székely Nemzetek Constitúciói és Privilegiumai, Budapest, 1818, 279 o. és ORBÁN Balázs, A Székelyföld leírása II. k.) figyelték, hogyan gyarapszik lent a völgyben a szorgalmas kis hangya - az ember teremtette élet, az egy, majd öt falu.

A kászoni medencét elfoglaló falvak a medence közepén elhelyezkedő Csere (801 m) dombja közé települtek. Ezek közül Feltíz, Altíz, Impér és Jakabfalva összenőtt, míg Kászonújfalva a Nyergestető alatt különálló település.

Bár éghajlata alig enyhébb, mint a szomszédos Csíki-medencéé, és földrajzi jellemzői különállóvá predesztinálták, a Kászon vidéke nem néptelenedett el, csak elszigetelődött.

Itt konzerválódott - akár egy szép borostyánzárvány - székely népdalkincsünk, mondáink, hagyományaink, forma és díszítőművészetünk jelentős hányada, hogy modern korunk érdeklődő embere gyönyörködve csodálkozhasson rá.

A medencét közvetlen körülölelő hegykeret legmagasabb csúcsa, a Répát és a medencefenék közötti szintkülönbség 790 m, mely még nagyobbá válik délen, ahol a Kászon vize kaput nyit Felsőháromszék felé.

A kászoni medence magassága ugyanis É-D irányban csökken. Felszíne nem sík, hanem szabálytalanul tagolt. A közepén kiemelkedő Tölgyes-dombját nyugaton a Nádaska és Szetye patakok, keleten a Kászon vize határolja. A két előbbi a Veszes-patak útján egyesül a Kászonnal.

A baloldali mellékágak kelet felől táplálják a Kászon folyót. Északról dél felé haladva a fontosabbak közül megemlíthetjük a Fehérkő, Kis- és Nagy Répát, a Farkas patakát, valamint a Tekerés, a Borvíz és Gubás patakokat.

Az egymással nagyjából párhuzamosan lefutó völgyek harántirányban torkollanak a Kászon medrébe.

A kászoni medence éghajlatát zárt medence jellege és nagy tengerszint feletti magassága befolyásolja. E tényezők hatása tükröződik az alacsony hőmérsékleti értékek (+7°, +9,5° évi átlaghőmérséklet) - és a csapadékmennyiség bőséges eloszlásában (700-900 mm). Habár éghajlata zord, mégis enyhébb, mint a szomszédos Csíké."

(ZSIGMOND ENIKŐ Kutatás- és ipartörténeti adatok a kászon borvizek hasznosításáról, 1997)

„Minden arra mutat, hogy az ős erdők által borított, lakás és földművelésre kevés tért nyújtó Kászonszék Csík gyarmatai által népesített; a csíki krónikában találjuk a Kászonszékre vonatkozó első adatot, és első nyomát ezen gyarmatosításnak; ugyanis Gázon, öcscsét Lankonarathot megölvén, ennek fiait üzőbe vétetett, de Apor (Upor) Sándor pártfogása alá vette az elmenekült Gázon harkászt, és a Nyrgocz (Nyerges) havasa mögötti völgyben telepítvén meg, ezen megszállt tartomány az ő nevével kaptta Kászonföldje elnevezését. Ez volt tehát Kászonnak

Csiből jött első gyarmata; de a keresztyénség felerőszkolása miatt keletkezett harcokban, a rabonbánok földje néptelenné válván, Sándor (Sándour) István az ő atyafiait telepíté oda, és pedig a Nürgöz (Nyerges) földje mögé helyezé atyafiai Ugron fiait, kik közül megnevezést érdemelnek Borz_*Talán a Borsok előde. , Zököl_*A Kászomban most is meglevő Székelyek előde. , Borida vagy Bonda_*Bonda valószínűleg a másolók által hibásan irt Bouda = Buda, mely név a régi székelyeknél divatos lehetett. , Béél, Gere, Torona, Lepp. Ez volt e szerént Kászonszéknek második gyarmata.

A kászoniak Sándor Istvánnak tatárok (kunok) elleni harczában kitüntetően magukat, László herczeg (a későbbi szt. László király) Kászonszékét önálló hatósági joggal ruházta fel, mint külön széket_*A csíki krónika szerint. .

1324-ben Dok Kászomban kilencz ember utód nélkül halván el, ezek jószágait Robert Károly Opor Sándornak és István fia Egidusnak adományozza.*Róbert Károly ezen adományozását lásd (Okolicsáni „Decr. et vit. reg. Hung. II.” 158-ik lap. A csíki székelyek azonban (Siculi de Czyk) ellentmondottak: de mivel a király előtti megjelenésre hivatva, ott meg nem jelentek és senkit oda nem küldtek, azért Károly király 1324-ki pünköszt quindenáján Déváról kiadott rendeletében az erdélyi káptalannak azt rendeli, hogy emberüket kiküldve nevezett birtokba, valódi határaik kijárásával beiktassák nevezett Sándort és Egidust, István fiait; ha ellenmondók lennének, azokat a király elébe utasítsák stb. E rendelet egész terjedelmében közölve van Apor Pék. „Lusus mundi” czimü munkájában. Lásd „Magyar Tört. emlékek XI. k. 99–100. l. Már most az az kérdés, hogy ez a Dok-Kászomban minő és hol feküdt helység volt. Valószínűleg Kászonszéknek egy elenyészett régi faluja, mert hogy az a Kászonszékben és nem másutt volt, arra elég adat a csíki székelyek ellenmodása, kik az okmányban névszerint is meg vannak nevezve. Az eladományozott 9 jobbágy pedig vagy a harczban meg nem jelenésért jobbágysággal büntetett székely, vagy valószínűbben betelepített oláhok lehettek, eldődei a kászoni oláhoknak. [...]

Kászonszéknek önkormányzati függetlensége azután mindig tiszteletteljesen tartatott, Mátyás királytól nyert szabadalmaikat megerősíték és tiszteletben tarták a nemzeti fejedelmek is.*Mátyás király szabadalom-levele kelt Medgyesen 1462-ben Szüz Mária fogantatása utáni pénteken. Átirja és megerősíti azt Ulászló 1515. sept. 4-én kiadott védlevelével; Báthori Kristóf Fehérvárt 1580. mart. 23-án maga és Kovásoczi Farkas aláírásával ellátott okmányban Kászonszéknek nem csak Mátyástól nyert, hanem egy korábbi, Zsigmond király által 1390-ben kiadott védlevelére, s az azok alapján nyert s már századok óta élvezett önkormányzati jogában Kászonszékét megerősíti. Megerősíti Báthori Zsigmond is a gyulai várból 1589. nov. 29-én maga és Kovásoczi Farkas korlátnok aláírásával ellátott védlevelében, melyben át van írva a Báthori családot trónra emelt Báthori Istvánnak azon szabadalom-levele, melyben Mátyás és Ulászló királyoknak impéri Gáspár István és felsőfalvi (feltizi) Bernáld Ferencz által bemutatott védleveleit érvényesíti. Kászonszék szabadalmait megerősítette a fejedelmi czimet és hatáskört bitorló Mihály vajda 1600-ki febr. 6-án és végre Báthori Gábor 1613-ban július 20-án Szebenből kiadott védlevelében. Megvannak ezen eredeti okmányok Kászomban a Balázsiak felügyelete alatti szék levéltárában. , nem csak, hanem Báthori Gábor őket minden adó alól kivévén, csak a katonai szolgálatra szoritja. És ezen önkormányzati függetlenségöket külön király birájak alatt (mint Csík fuszéke) egész 49-ig fenn is tarták.*Ezek alapján Kászonszéknek önkormányzati joga – bár a szék tisztségétől s később katonai kormánytól többször megtámadva és nyirbálva – fenntartatott egészen 1849-ig, amennyiben külön királybiróságot alkotott, külön törvényszéke (alszéke) volt, mely előtt a Kászonszékét illető mindennemü perek és ügyek kezdődtek, s csak fellebbezés útján vitettek Csík derékszékéhez. Ezen törvényszék személyzete állott az elnöklő királybiróból, 6 rendes vagy fizetéses biróból és

nagyszámu számfeletti táblabírákból (assessor), kik bár fizetve nem voltak, de azért az ülésekben, ha megjelentek, döntő szavazattal bírtak..

Kászonszék a Bornemisza és Balázsi családok ős fészke, mindkét családból sok jeles egyén került ki."

(ORBÁN BALÁZS: Székelyföld Leírása, "Kászonszék", 1868)

„Legrégibb elnevezése Kászonszék volt, később „Sedis Kazon”.

Ma tulajdonképpen már öt községből áll, amelyek egy hegyektől körülvevett üstben fekszenek és Csík megyének legdélibb és legkeletibb részén vannak. A Kászonszék völgyén délre menve már Háromszék területére érünk. Itt fekszik egy Kiskászonszék nevű község. Ennek ellenére az öt csíki Kászonszék mindég Csíkhöz tartozott, sohasem csatolták Háromszékhez, Kézdiszékhez.

Kászonszék neve török, illetőleg besenyő eredetű elnevezés. A múlt században még sokan dél-szláv eredetűnek tartották.

Ferenczi Sándor szerint a székelyek Legrégibb elnevezése Kászonszék volt, később „Sedis Kazon”.

Ma tulajdonképpen már öt községből áll, amelyek egy hegyektől körülvevett üstben fekszenek és Csík megyének legdélibb és legkeletibb részén vannak. A Kászonszék völgyén délre menve már Háromszék területére érünk. Itt fekszik egy Kiskászonszék nevű község. Ennek ellenére az öt csíki Kászonszék mindég Csíkhöz tartozott, sohasem csatolták Háromszékhez, Kézdiszékhez.

Kászonszék neve török, illetőleg besenyő eredetű elnevezés. A múlt században még sokan dél-szláv eredetűnek tartották.

Ferenczi Sándor szerint a székelyek már a XII. század második felében megszállották Kászonszék völgyét, de nem Csík felől, ahogyan azt Orbán Balázs írta: „Csíknak első gyarmata, megszállt tartománya”. Ferenczi szerint a Nagybánya melletti „gutinalji kék-kendek” - akik tulajdonképp „ő-ző” török-besenyő eredetű népcsoport - szintén őstelepülő határőrök voltak, a XII. század második felében végrehajtott, nagy határvédelmi átcsoportosításnál Kászonszék völgyébe lettek betelepítve. Ezzel az átcsoportosítással a magyar gyepűvonal keletre tolódott.

Az első település - természetesen - csak a mai altízi templom körül volt, amelyhez Altíz, Feltíz és Impér tartozott. E három és ma már egymással összenőtt községet együtt Nagykászonszék gyűjtőnéven szokták emlegetni.

Már 1324-ben „Lok-Kászonszék” néven említi okirat, de az 1332-34-es pápai jegyzékben is szerepel, de persze csak egy Kászonszék említést: „Nicolaus de Kazun” (Kasim) név alatt.

Valamivel ez időpont után keletkezhetett pár száz méterrel délebbre Jakabfalva, majd az 1477-es oklevélben Mátyás már Kászonszékfalut (hzw falw) is megemlíti, amely 1567-ben már 26 kapujával elég nagy település lehetett.

Volt idő, amikor Kászonszék öt községe mint Csíkszék fiúszéke bizonyos önkormányzatra is szert tett. Ennek az önállóságra való hajlamának talán nemcsak Csík központjától való földrajzi távolsága volt az indítéka, hanem a hagyományos „másfajúsága”, a besenyő eredete, az említett „kék-kend”-i származása is. E származásnak egyik bizonyítéka Ferenczi Sándor szerint az is, hogy Feltíznek „Kend tartománya” (Kend) nevű helyét a szájhagyomány mint ősi települési helyet még ma is emlegeti.

A kászoniak 1390-ben Zsigmond királytól szabadalomlevelet kaptak, amely Kászonnak önkormányzatot biztosított. Ezt 1467-ben Mátyás király is megerősítette. Ez jogot adott nekik arra, hogy maguk közül választhattak bírót, hadnagyot s külön székülést tarthattak. Csíkszék vezetői ezt a különállást nem sokáig tűrték, mihelyt olyan volt a belpolitikai helyzet, megszüntették a kászoniaknak jogait.”

(VÁMSZER GÉZA, *Csík vármegye településtörténete, 2007, 1929-1941 közötti gyűjtés*)

Most pedig lássuk, hogy az ember hol választott tanyát? e vidék melyik zugába huzta meg magát? hol van az a Nagy Káson? melyet Szászkius városnak mond lenni, pedig biz a nem város, hanem négy, csaknem egészen összeépült faluból alakult s a Káson vize felső völgyét egészen elfoglaló nagy község.*Mely 5400 lakost számít. Hogy a kászoni nép a csíkiak szaporaságával bir, tanusítja az, hogy (az egyh. k. anyakönyve szerint) 1719-ben a négy falut (mert ekkor Jakabfalva is Kászonszékhez tartozott) 1766 lélek lakta; most Impér Al- és Feltiznek 4100, Jakabfalvának 1320 lakosa van, ide nem értve a keleti vallásukat, pedig a Dunafejedelemségekbe való kivándorlás az utóbbi évtizedekben talán legnagyobb volt e határszéli falukból., s midőn az Ujfalú felől jövő egy magaslatról megpillantja a körvonaloztuk nagyszerű havas-lánczolatot lábainál a Káson völgyének félmérföld hosszú vonalán e hosszú nagy falut, sűrűn egymáshoz épült vidám házaival, fenyves csoportok közt fekvő templomaival, a Balázsiaknak szép jegenyesorok közül kiemelkedő kastélyával, akkor bizonyonnyal, ha szép iránt fogékony szívevel bir, meg lesz lepetve és hatva e nem megvetendő látványtól. De lássuk e csoportosított faluk felosztását s nevezetességeiket.

Fel-Tiz*Feltiz régi okmányokban Felsőfalú néven jön elő. E néven van bejegyezve az 1567-ki regestrumba és az 1643-ban Várdotfalván tartott lustrába is (lásd Várdotfalvánál). E néven az itt helyben, vagyis Káson-Felsőfalván Mihályfi Mátyás vezetése alatt 1685-ben febr. 24-én tartott lustrában (lásd gubern. levéltár J. 1 levéltári szám alatt levő lustra-gyűjtemény 585. s köv. lapjain), sőt e néven még az 1702-dik évi összeírásban is. (L. ugyanott.), Altiz és Impér*Impér az 1567-ki regestrumban Imperfalva néven szerepel. Impér újból több tizedekre oszlik, ezek: Vizága, Tekerő, Bakmáj, Doboj. Altiz pedig Kővár és Csáburdó tizedekre. hajdan mind külön faluk, most tökéletesen össze vannak épülve, s az alább fekvő Jakabfalva is alig van néhány száz lépésre, fűrészmalom által beépített közzel elkülönítve. E faluknak csinos szép házaik vannak, s a falu között átfolyó Káson vizén fűrészmalom fűrészmalomot ér, a zugó patakknak ezüst tükrökben lerohanó zuhatagjai pedig nem egy meglepő festői pontot tárnak fel. A lakosok nagy része törzsökös székely, bár vannak itt elszékelyesedett, de nemzeti öltözetöket megtartott, többnyire pásztorokból élő oláhok is (régén jobbágyok) kevés számban. A népség főfoglalkozása a deszka és zindelymetszés, melylyel nagy kereskedést üznek s cserevásár által szerzik be éleltszükségleteiket, mert kevés művelhető földjük van. Nagy Káson 1840-ben három sokadalmat*Sokadalmi máj. 1-jére, jul. 3-ára és nov. 27-ére esnek. Engedélyezte Ferdinánd király 1846-ban aug. 15-én Bécsben kiadott okmányával. és szombatnapi hetivásárt nyert, mi emelkedésére jótékony hatással van.

Régen Kászonszék 5 faluja (mert egész Kászonszék csak 5 falu alkotja) egyetlen egyházközséget képezett. Nagy-Káson elnevezés alatt, mely 1332-ban Kazun*A pápai dézmák regestruma 669-ik lapján így: „Nicolaus de Kazun solv. 2 ban. ant.” és 1333-ban Kasun néven jön elő*A pápai dézmák regestruma 682-ik lapján: „Nicolaus de Kasun solv. 2. ban. et medium.”. Káson-Ujfalú 1701-ben, Jakabfalva 1782-ben szakadt el s lett külön egyházközséggé.”

(ORBÁN BALÁZS: *Székelyföld Leírása, "Kászonszék", 1868*)